

Архимандрит *Ашанасије Јевшић*

Света Земља

— *Историја и есхатологија* —

Светом Земљом названа је територија данашњег Израела, то јест Палестина. Израз „Света Земља“ среће се дословно код Пророка Захарије (2, 16) и у Књизи Премудрости Соломонове (12, 3), где је названа и „земљом драгоценијом Богу од свих других“ (12, 7).

Назив пак *Палестина*, старојеврејски Paleseth, означава „земљу Филистеја“, који су крајем 13. века пре Христа заузели овај простор и дали му име, о чему говори касније и грчки историчар Херодот.

Но најстарији библијски назив за ту територију је „Ханаан“ (Књига Судија 4, 2), „земља Ханаан“ или „земља Хананаца“ (1 Мојс. 11, 31; Изласка 3, 17). Нешто касније у Старом Завету она се назива „Земља Израиља“ (1 Цар. 13, 19) и „Земља Господња“ (Осија 9, 3) или просто „Земља“ (Јерем. 11, 9), дакле *Земља* парекселанс. Отуда у данашњем говорном језику у Израелу назива се једноставно *Ерец* или *Хаарец* = Земља (ср. Псалам 103/4, 14: „Ха-моци лехем мин *ха-арец*“ = „произвести хлеб из *земље*“).

У Новом Завету назива се „Земљом Израиља“ и „Земљом Јудејском“ (Матеј 2, 20; Јован 3, 22), али и „Земљом обећаном“ (Јевр. 11, 8-9) коју је патријарх Авраам од Бога „добрио у наслеђе“ и „вером се настанио у земљи обећаној као у туђој“. У овим последњим речима садржан је и један виши историјски, метаисторијски смисао Свете Земље, али о томе касније.

Укратко речено, Палестина је *Земља* библијска — земља *свештене историје и свештене географије* трију великих светских религија: Јеврејства, Хришћанства и Ислама. Да је погледамо најпре географски.

У наше време библисти зову шири географски простор Блиског Истока, у који спадају Палестина, Сирија и Месопотамија, изразом пригодним за то поднебље — „*йлодни йолумесец*“. То је онај географски простор који се у виду једнога *лука* или *дује* пружа изнад Сиријско-арабијске пустиње и спаја Персијски залив са Средоземним и Црвеним морем. С горње стране овог

* Објављено, у скраћеном виду, у новогодишњем специјалном додатку НИН-а, посвећеном Светој Земљи (бр. 2035, 31. 12. 1989), под насловом *Небо на земљи*.

географског лука налазе се планински масиви Ирана, Јерменије и малоазијског Тавроса, а са доње стране је Сиријска и Арабијска пустиња. На том простору су четири веће реке: Тигар, Еуфрат, Оронта и Јордан и — на крају тога лука — река Нил. Источни крак „плодног полумесеца“ чини Месопотамија, а западни Сирија и Палестина, која се придну, на југу, сужава између Јудејске пустиње и Средоземног мора и спушта до долине Нила. Палестина је југозападни крај тог великог географског лука који повезује Азију, Африку и преко Средоземља Европу.

Овај кључни простор на тремећи старих континената наше планете Земље био је насељен од најранијих времена и представља огњиште наше људске цивилизације. За Европу је управо тај простор био пре свега *Исток*. Био и остао. Јер, несумњиво, нема Европе без овог њој тако *блиској* Истока.

Тако је Палестина, будући спона између Месопотамије и Египта, била истовремено и спона и средиште Истока и Запада. Тај блискоисточни простор, или ако хоћемо друкчије да кажемо — простор источномедитеранског базена, јесте колевка европске цивилизације, а по своме и географском и духовном склопу није ни само Исток ни само Запад. Овај простор, како географски тако и духовно, никада није био затворен, већ је увек био у комуникацији: са Арабијом и Месопотамијом и преко Ирана (Персије) са Индијом, затим преко Египта и Нубије са Африком, и такође са Европом преко Мале Азије и Средоземног острвља. Палестина је, дакле, била у сталној вези са Месопотамијом и њеном цивилизацијом, са Египтом и његовом цивилизацијом и такође врло рано са Егејском и Јелинско-римском цивилизацијом и културом.

Саму Палестину, географски гледано, чини у централном делу *Јудејска* висораван, или по библијски *Есграелон*. Протеже се од пустиње Негев или Негиб на југу, тј. од Синајског полуострва, па до планине Кармел на северозападу и планине Хермон на северу, тј. до планинског венца Ливана и Антиливана. Висина овог централног платоа достиже до преко 1.000 м надморске висине, а код Мртвог мора се спушта чак на 380 м испод морског нивоа. Западно од овог централног дела су падине које силазе до обале Средоземља, док источни део Палестине чини долина реке Јордана, који тече од Галилејског до Мртвог мора. Источна страна ове долине зове се Прекојорданија (Трансјорданија) која се наслања на Сиријску и Арабијску пустињу.

Северни део Палестине зове се Галилеја, средњи Самарија, јужни Јудеја. Дужина читавог тог географског простоја је 230-250 км, а ширина од 60 до 120 км. Планине у Галилеји су Кармил и Тавор и преко Генисаретског језера Голанска висораван; у Самарији су Гавал и Гаризин, а у Јудеји су Неби-Самуел код Јерусалима и Јелеонска (Маслинска гора), а по Јудејској висоравни има и других гора.

Клима у Палестини је разноврсна — има медитеранске, пустињске и планинске, а таква је и плодност њене земље. Креће се од обиља до оскудице, па се зато ова земља у Библији назива „земљом у којој тече мед и млеко“, али и „земљом пустом и безводном“ (2 Мојс. 3, 8, 17; Псалам 62/63, 1). Географска и климатска разноврсност Палестине као да је најављивала сложеност њене људске историје, о којој ћемо рећи неку реч више.

Прастановници Палестине били су Аморејци, који су ту живели око 20. века пре Христа; затим следе Арамејци, који су у Палестини и Сирији живели око 13. века, и такође Филистејци, приближно из истог времена, по којима је земља и добила име, и бројне друге етничке групе о којима се говори о Библији.

Јеврејски праотац, велики патријарх *Авраам*, долази у ову земљу у 19. веку пре Христа (приближно око 1850. године пре Христа), из Месопотамије, из Ура Халдејског (Сумерског) у јужном току Еуфрата. На позив Божији он креће отуда преко Харана (северније уз Еуфрат), одакле је затим дошао и патријарх Јаков, први назван именом *Израел* (по Библији: „онај који је видео Бога“, „који се суочио (сучелио) с Богом“ — 1 Мојс. гл. 28 и 32), по коме је цео Јеврејски народ добио име *Израел* = *Израиљ*. Аврааму и његовом потомству обећана је од Бога земља *Ханаан*, названа тако по својим дотадашњим становницима. По томе је ова земља названа „*Земљом обећања*“, како ће на то подсетити велики Јеврејин и велики хришћанин Павле из Тарса (Јевр. 11, 9).

Аврамови потомци, и поред овог обећања, ускоро силазе из Палестине у Египат, у време када тамо владају Хикси (око 1700—1550). Присуство Јевреја у Египту сигурно је посведочено у време фараона Ахенатона (1364-47) и Рамзеса II (око 1250), када цео народ служи овом моћном фараону као робље, радећи „плинтургију“ (производњу цигле — 2. Мојс. 5, 7-8) и градећи пирамиде. Због тешког израбљивања Израела у Египту, велики *Мојсије* — пророк позван од Бога Авраамовог, Исаковог и Јаковљевог, кад је као лутајући номад (пастир) видео под Синајском гором *Куйину у йламену* (позната тема православне иконографије „Купина неопалљива“) и из ње чуо глас *Јахвеа*: „Ја сам Онај који јесам“ и ово је „*свешта земља* на којој стојиш“ (2 Мојс. 3, 5) — извео је Јевреје из Египта на Синајско полуострво (половином 13. века пре Христа). Ту под стеновитим Синајем и Хоривом Мојсије је примио од Бога познату „*Тору*“ = *Закон*: 10 заповести и остале религиозно-моралне и друштвене прописе *Завешта* или тачније *Савеза*, који је склопљен између Бога и Израиља (Књ. Изласка, гл. 7-24).

После 40-годишњег лутања по пустињи, Израелски народ се настањује у Палестини (око 1200. године) под вођством Исуса Навина. Следећа два века траје период Судија и започиње доба Царева. Негде 1000-те године моћни и славни цар Давид, иначе песник и музичар и пророк, заузима *Јерусалим* који постаје престоница Израела, религиозни центар Јудејства, Хришћанства и Ислама до данас. Од тога времена кроз све векове Јерусалим као *Свешти Град* постаје символ и читаве Палестине као *Свеште Земље* и, по Библији, символ Земље уопште и свега Човечанства.

Јерусалим је иначе био стари Ханански град. Још у староегипатским текстовима (око 1900. г. пре Христа) помиње се као *Urusalem*. Негде у исто време када патријарх Авраам долази у Ханаан, Јерусалим је био град Мелхиседека, цара Салимског, чије име по Библији значи „цар правде и цар мира“ (1 Мојс. гл. 14; Јевр. гл. 7), што је опет наговештај велике будућности, то јест месијанске есхатологије. Прастановници Јерусалима, с почецима негде око 3000. г. пре Христа, били су Аморити и Хитити, који су се звали и Јевусеји, од којих Давид и осваја *Јерусалим* (чије име највероват-

није значи „*град Мира*“, али историјски гледано, његов *мир* је онакав каква је и сва историја Земље и рода људског, чији је символ постао Јерусалим). Давид је у Јерусалиму подигао царску кулу (двор) на *Сиону*, највишем месту Светога Града, а син му Соломон подиже велелепни *Храм* Божији, на нешто нижем узвишењу Морији, где је по предању праотац Авраам хтео да жртвује сина Исака и где је у близини узвишење Голгота, на којем се за човечанство жртвовао Исус Христос, Син Божији.

У библијском контексту Старог Завета Јерусалим је, као што рекосмо, схваћен као символ Свете Земље и Израела као народа, а у продужетку и као символ Земље уопште и читавог Човечанства. Зато му преко великог пророка Исаије Бог говори: „Ако и жена заборава пород свој, ја нећу заборавити тебе. Ево, на длановима својим насликао сам зидове твоје, и преда мном си заувек“ (Ис. 49, 16). Трајност овог завета или зарицања Божијег, по Светом Писму, јесте трајност љубави Божије према Човеку и Космосу. То Јахве поручује Израелу и преко Јеремије пророка (ср. Јерем. 31/38, 3-31), најављујући тако свој *нови завет* (= савез) са Човечанством: „Љубим те љубављу вечном, зато ти и чиним милост“.

Постоји овде једна божанска, тачније богочовечанска дијалектика око теме Јерусалима као Светог Града и Палестине као Свете Земље. Она је, по Библији, и данас актуелна, но о томе касније, док завршимо најпре са историјом.

Око 700. године Асирци, заузевши већ северни део Палестине, опседају Јерусалим, али ће град освојити и покорити тек вавилонски цар Навуходоносор, године 587. пре Христа. Месец дана касније војсковођа Набузардан разориће Храм и Свети Град и одвести Јудејце у вавилонско ропство. Педесетак година касније, персијски цар Кир осваја Вавилон (538. г.) и дозвољава повратак Израелаца у своју отаџбину. Тада ће бити обновљен Храм и Град под Зоровавељем и Јездром. Александар Македонски осваја Палестину године 333. и тако у њој започиње јелинистички период, који ће трајати до 63. године када римљанин Помпеј преузима Јерусалим. Римско-византијска управа у Палестини трајаће све до доласка Ислама 637. године.

Велики и славни период Јудејских царева у Јерусалиму, који ће трајати око пола миленијума, доба је успона и падова Светог Града и Свете Земље, и материјалних и духовних. Асирско-вавилонско ропство пресекло је тај развој. Потом су дошли периоди персијске, грчке и римске владавине над Израелом и национално-религиозног отпора истој, о чему говори Књига пророка Данила и Макавејске књиге. Кроз све то време траје и доба *Пророка* Божијих у Израелу, великих и малих, започето са пророком Илијом Тесвићанином, грандиозном фигуром израелске свештене историје, која има свој пандан у лицу пророка Јована Крститеља у време Христово.

Појава и делатност *Пророка* у Светој Земљи и Јерусалиму пресудан је догађај у историји Израела и Палестине и неупоредив у историји читавог човечанства. На Пророке се надовезује Исус Христос, *Велики Пророк* из Назарета у Галилеји, Син Божији и Син Човечији — *Месија*, који својом смрћу и васкрсењем у Јерусалиму проширује географско-историјске границе Свете Земље и Светога Града, претварајући тако историју у есхатологију. На Христа се надовезују новозаветни *Апостоли*, који осмишљају и

употпуњују Пророке и старозаветну Скинију (Синагогу) претварају у Цркву. Без Пророка и Апостола, са Христом = Месијом у свом центру који их спаја, испуњује и осмишљује, несхватљива је и необјашњива историја Палестине и читаве јудео-хришћанске цивилизације, а то ће рећи наше европске цивилизације.

Христовој појави у свештеној историји и свештеној географији Палестине претходио је период Макавејских борби у Палестини и појава религиозних покрета и фракција у Израелу, које су биле израз настојања Израелског народа да се одупре утицајима јелинистичке и римске религије и културе, синкретистичке и пантеистичке по свом садржају. Истовремено је то све било и одраз и израз израелског и свељудског „*ишчекивања народа*“ (*προσδοκία ἔθνων*), како је наговестио још праотац Јаков = Израел (1 Мојс. 49, 10; ср. 1 Петр. 3, 12-13). Било је то време *очекивања Месије* — *Христиа*, о чему речито говоре многа библијска и ванбиблијска сведочанства. Ово месијанско ишчекивање и Јудејаца и Јелина и других народа Истока сумарно је, половином 2. века, изразио Јустин Философ и Мученик (родом из Самарије а живео у Риму) речима: „Исус Христос је нови Закон и нови Завет и *нада* (*προσδοκία*) свих оних који из свих народа ишчекују Божија добра“ (*Дијалог с Трифуном Јеврејином* 11, 4).

Христово доба у Палестини и Јерусалиму забележено је у Јеванђељима и Делима Апостолским. Данашња *Светиа Месиа* у Светој Земљи у највећем броју представљају географију Христове биографије, како је то приметио још св. Кирило Јерусалимски. Палестина и Јерусалим су опредмећени земаљски животопис Христов, земна топографија Његове небоземне биографије. То, уз све остало, потврђују и савремена археолошка истраживања и налази широм Палестине, које задњих година заједнички изводе хришћански и израелски археолози и библисти.

Многе библијске споменике и трагове из старозаветног и хришћанског времена у Светој Земљи порушили су римски освајачи: 70. године Веспезијанов син и војсковођа Тит разорио је јерусалимски Храм (73. године освојена је и позната по трагици Јеврејског народа тврђава Мецанда = Масада на обали Мртвог мора); 133. године цар Адријан је потпуно разорио Јерусалим и на његовом месту основао нови град „Елија Капитолина“ (са Јупитеровим храмом на месту Јахвеовог!).

Већ у време првог освајања Јерусалима Хришћани су напустили Град и пребегли у Трансјорданију, одакле су се већ половином 2. века почели полако враћати у Палестину и Јерусалим. При Адријановом разорењу Јерусалима Јевреји су тада расејани у Дијаспору, која је за многе од њих била започела одраније. Њима је у тим и потоњим вековима био забрањен повратак у Јерусалим и преостајао им је само тужни хаџилук на *Зид њлача*, остатак од последњег славног Иродовог Храма, у који је и Христос улазио и чије је разорење с тугом пророковао (Матеј 23, 37-38; 24, 1-2). Ипак, јеврејска насеља остала су у Галилеји и у византијско време било је на десетине синагога по целој Палестини**.

** У интернационалној Encyclopedia of JEWIS HISTORY (1986. у Израелу; француско издање 1989) стоји на страни 63: „*Јевреји под византијским законом*: 1) Јеврејима је било забрањено: живети у Јерусалиму и посећивати га, осим 9. априла; преобраћати друге у своју

Број Хришћана у Палестини стално је растао, и нарочито се повећао од времена слободе дате Хришћанству од Константина Великог (познатим Миланским едиктом о верској толеранцији, 313. године). Света царица Јелена, мајка Константинова, одлази 326. године из Ниша и Никомидије у Свету Земљу и тамо започиње велике радове на обнови Светих Места. Уз помоћ Константинову подигла је десетине храмова по Палестини, на местима Христовог рођења (базилика у Витлејему и данас постоји), живљења, делања и страдања (храм Васкрсења на Гробу Христовом, са доградњама, и данас стоји). Недавно је на мозаичном поду једне цркве у Палестини откривена карта Палестине са убележеним храмовима *задужбинама* ових првих хришћанских царева. Каснија традиција задужбинарства, код византијских и српских владара, а и других хришћанских народа, потиче из Свете Земље. Јеленино градитељство у Светој Земљи наставила је и царица Евдокија, жена Теодосија II, и цар Јустинијан. Цар Ираклије је 628. године повратио од Персијанаца отети Часни Крст Христов, који је у своје време пронашла Света царица Јелена и који је одувек био у великом поштовању код свих хришћана.

Побожно поклоништво — *хаџилук* — у Свету Земљу трајало је непрекидно кроз векове и траје до данас, са променама и тешкоћама које доноси свака историјска епоха. (Једна од најстаријих хаџијских књига је Етеријин *Путњопис по Светим Местима*, из 4. века). То је заједнички хаџилук — јеврејски, хришћански и исламски — који је симбол наше општег свељудског хаџилука на овој Планети и Космосу. Најзначајнија и најаутентичнија Света Места држи Православна Јерусалимска патријаршија, Сионска „Мајка свих Цркава“ Божијих, а затим следе Римокатолици, Копти, Протестанти и други.

Године 637. Муслимани Арапи заузели су Јерусалим, а затим су наследници освајача, калифа Омара, на месту Соломоновог и Јустинијановог Храма подигли две до данас постојеће џамије, које новостворена јеврејска држава Израел није дирала, као што није дирала ни двехиљадугодишњи православни Храм Васкрсења и Гроба Господњег на Голготи. С краја II. до III. века западни Хришћани, *крстиши*, привремено су ослобађали Јерусалим (чувена је каснија поема Торквата Таса „Ослобођени Јерусалим“), али су притом и много пљачкали његова и друга Света Места, тако да их је чак и покретач крсташких ратова, папа Инокентије III, критиковао због пљачке светиња, које је и Ислам бар донекле успоштовао.

Владавину Арапа у Палестини преузели су Селџуци, затим Мамелуци и најзад Османлије. Тек године 1917. коначно је из Палестине удаљена турска власт и управа поверена Енглезима, који су на извесни начин омогућили Је-

веру; имати робове, посебно хришћане; бити на управном положају; женити се хришћанком; подизати нове синагоге; обнављати старе синагоге, осим кад су склоне паду. 2) Јеврејима је било дозвољено: држати своју веру и окупљати се у синагогама; судити своје ствари пред јеврејским судовима; старешине заједница били су ослобођени пореза; старшина Синедриона признат је као шеф Јевреја“.

врејима стварање садашње државе Израел 1948. године. Крајем прошлог века, започет у Швајцарској, пренет је у Јерусалим Сионистички покрет, а нешто пре тога царска Русија је у Палестини основала „*Руско Палестинско друштво*“ за проучавање Свете Земље, што су својевремено такође учинили и римокатолици и протестанти са Запада, чије библијско-археолошке школе у Јерусалиму уживају данас светски глас. Православна Јерусалимска патријаршија има своју „богословију Часнога Крста“ у Јерусалиму.

У Светој Земљи и данас су у центру пажње њених становника, али и целог света, пре свега *Свети Места*. Уствари, цела Палестина је једно велико *Свето Место*. Ту је на лицу места одређена вишемиленијумска библијска историја, мањевише сва наша јудео-хришћанска цивилизација, материјална и духовна култура Европе и европеизираних земаља света. О тим Светим Местима писано је до данас доста, и углавном се зна оно главно. Свако од тих Светишта има своју посебну духовну тежину, вишеслојевито вековно наслеђе, које се може осетити и доживети тек на лицу места. Била би то заиста посебна лична прича о свакоме од Светих Места и њихове изнова доживљаване историје, али се ми небисмо сада овде дуже задржавали на њима. Преостаје нам да нешто укратко кажемо о историософском смислу Свете Земље и Јерусалима у оквиру јудеохришћанске духовне традиције, то јест на основу библијско-хришћанске визије Света и Човечанства.

Из саме Библије, из у њој забележеног погледа на Свету Земљу, види се да је она била најпре „туђа земља“, земља многобожаца и незнабожаца. Затим ју је Бог обећао и дао у наслеђе Аврааму и његовом потомству — *Израелу*, старом и новом. Па ипак, то наслеђивање ове „обећане Земље“, историјски гледано, било је променљиве среће. У самом библијском казивању о почецима Свете Земље, а које је историјски потврђено као тачно — јер Библија и јесте првенствено *историјска* књига, иако је њена порука истовремено и *метаисторијска* — садржана је једна општечовечанска истина.

Наиме, Библија од почетка повезује тесно *Човека* и *Земљу*: први човек Адам је „од земље“ — „*Адамах*“ — и име саме земље је „*Адам*“ (1 Мојс. 2, 7; 3, 19). Али, по истом Светом Писму, Човек је истовремено окарактерисан и *ликом* Божијим, носи у себи неутуђиву *слику* и *прилику* Бога, и то и као личност и као заједница рода људског, и позив му је и мисија на Земљи да постане *син Божији*, а Земљу да учини *Рајем* — својим али и Божијим стаништем и *домом*. То је била човеку задата божанска (богочовечанска) *Економија*. (Грчка реч је *οικονομία* је на словенски сасвим добро преведена као *Домо-сирој*, слично као што грчки израз *Εκολοιја* словенски се преводи са „Домо-логија“, *Домо-словље* — брига и старање о људском станишту и жилишту, о дому и обиталишту, о окружењу и животном простору, о „земљи живих“, како би рекао Псалмопевац: „Ходићу пред лицем Господњим у *земљи живих*“ — Псал. 116, 9).

По Библији, Земља и Космос је тако и са тим циљем и створена, као *Рај* и *за Рај*. Али је човек ту прву шансу прокоцкао, једном на почетку историје, вели Библија. Но то исто Свето Писмо каже и сведочи да ова шанса за чове-

ка није сасвим изгубљена. Човек је *ѧао*, али није *ѧроѧао*. То је основна порука библијског *завеѧа* или *савеза* Бога са Авраамом, и то управо онда када га позива да из Халдеје дође и настани се у *Ханаан*, у „Земљу обећану“ — Палестину. То је било почетно Божије *обећање*, дато у историји, чији је јамац сам Бог, али и Човек, Авраам и Израел, који прихвата тај позив и ступа у тај савез с Богом. А шта је било са остварењем тог обећања? Да то питање размотримо изближе.

Нема сумње, има неке *дијалектике*, али библијске, не платонске или хегеловске, у томе што је Земља човеку истовремено и радост и туга, извор живота али и смрти, благослова среће и напретка, али и проклетства несреће и губитка. То се види и у самом Божијем казивању Израелу: Земља „у којој тече мед и млеко“ даје се Израелском народу — символу Човечанства — у наслеђе (5 Мојс. 15, 4), али се истовремено наглашава том истом народу да је он на тој земљи „дошљак и привремени насељеник“ (3 Мојс. 25, 23). Чисто историјски гледано, Палестина је за Израиљце уствари то и била кроз векове. А то није само метафора. Шта више, Палестина је то и за Хришћане. Та Света Земља, која је символ Земље уопште, бива најтешње везана за Јудаизам и Хришћанство, па и за цело Човечанство, али и они исто тако за њу. Управо у тој вези има неке дијалектике. Јер, истовремено, та иста богомдана Света Земља треба и да их *ослобађа* од грчевите људске привезаности за Земљу, за царство земаљско и само за њега, да се не би људи свели само на Земљу и поистоветили се само са њом. Јер није Земља спасење човека, него је Човек спасење Земље.

Дијалектику тога, или тачније и верније библијском језику: историјски *ѧарадокс* тога можемо видети на пар примера. Већ је праотац Јаков = *Израел* неким кључним местима Свете Земље дао име Божије: *Веѧиљ* — „Дом Божији“ (1 Мојс. 28, 17-19) и *Пенуел* — „Лице Божије“ (1 Мојс. 32, 30). Исто тако, Јерусалим је постао Свети Град Божији (Псалам 77, 68), „пупак Земље“ по пророку Језекиљу (38, 12), тј. центар света, и зато Соломон подиже Храм Богу Живоме у Јерусалиму, у којем Бог воли да обитава и пројављује славу своју***. Истовремено, међутим, у том истом Светом Писму се говори да су понекад, у превратима људске историје, то јест у променљивости људи, на истим тим местима бивала идолишта, служење не Богу Истиноме, него Ваалу и Молоху! „Место Свето“ постајало је „мрзост запушћења“ и у Светоме Граду распет је „Господ славе“ (ср. Мт. 24, 15; 1 Кор. 2, 8). О свему овоме трагичном *ѧарадоксу* тако драстично сведоче Пророци, од Илије Тесвићанина до Јована Претече и Крститеља и до самога Христа и његових Апостола.

У овоме парадоксу има доста елемената од оне познате библијске апокалиптике, сходно којој идеја *Свеѧоѧа Града* се двоји и раслојава. Поларизују се и међусобно супротстављају *два ѧрада* — свети град Јерусалим и демонски Вавилон (о чему, после Апокалипсе и Св. Августина, у наше време снажно говоре Достојевски, С. Булгаков и други). Јер, уствари, у историји се двоји и супротставља Храм Божији и „Пећина разбојничка“, Црква Божија и Кула вавилонска! (ср. Мт. 21, 13; 2 Кор. 6, 14-16).

*** Мирчеа Елијаде пише: „За хришћане се Голгота (у Јерусалиму) налази у центру света, јер је била врх Космичке планине и у исто време место где је Адам створен и сахрањен. Тако је крв Спаситеља пала на лобању Адамову, укопану подно самог Крста, па је тако овај икупљен (спасен)“.

Па ипак, ово овако поларизовано, приказивано у црнобелој техници, апокалиптичко виђење и схватање света и историје људске у вези са Светом Земљом и Светим Градом, није и једино виђење и схватање које налазимо забележено у Светој Књизи Божијој. Постоји и једно друго виђење, које је уствари библијски дубље и потпуније, баш библијски реалистичније, и оно је аутентичније јудеохришћанско виђење Земље и Човека на њој, кроз Свету Земљу Израел — Палестину и Свети Град — Јерусалим.

Реч је о *есхатолошком* виђењу и доживљају Земље и људске историје на њој. Ово есхатолошко виђење и схватање, треба нагласити, још не значи и *не-историјско* или антиисторијско. Напротив, управо је библијска, јудеохришћанска *есхатолошка визија* отворила и омогућила право виђење и поимање *историје*, али не као цикличког враћања свега на почетак (макар то био и првобитни „Рај“ или преисторијско „Срећно доба“), како је то свугде у ванбиблијском окружењу античког света, него као *проиресивно*, динамичко и креативно виђење и схватање Земље и Човека на њој. Есхатолошко није анти-историјско, али је више него само голо историјско. То је метаисторијско виђење и поимање земаљске стварности и историје људске. Да погледамо то, укратко, у самој Библији.

Ако пођемо од самог Светог Писма, од Библије као парекселанс *палестинске* географско-историјске књиге, видећемо да је већ у самом називу *Ханаана* као „Земље обећане“ Аврааму и његовом потомству (Јевр. 11, 9) речено заиста више од голе географије и голе историје. Боље рећи: у том називу је садржана већ и *есхатолошка историја* и *есхатолошка географија* Свете Земље.

Наиме, Аврааму и даље Давиду обећана је и *даша* у наслеђе земља Израелова, као *крошкима* (= искреним и честитим пред Богом и људима). Јер је у Библији речено: „Кротки ће наследити земљу“ (Псалам 36/37, 11 и 131/2, 1). Па ипак, и праотац Авраам и цар и пророк Давид, уза све то *наслеђе* земље, живели су на тој истој земљи са сазнањем и осећањем да су ипак „дошљаци и привремени насељеници“ (ср. Псалам 38/39, 13: „Јер сам дошљак (= привремени насељеник) Твој и пролазник на земљи, као и сви оци моји“; ср. и Јевр. 11, 14: „који тако говоре показују да траже отаџбину“). Исте речи Старог Завета понавља и Христос у Новом Завету: „Блажени *крошки* јер ће наследити земљу“ (Мт. 5, 5). Ове старозаветне и новозаветне речи о наслеђу земље тумаче Апостол Павле и Григорије Нисијски као *наслеђе есхатолошко*, тј. наслеђе „Небеске Земље“ и „Небеског Јерусалима“ (Галатима 4, 25-26; Јевр. 12, 22 и Јевр. 11, 13-16; *Омилија 2. на Блаженства* Св. Григорија Нисијског).

Ово парадоксално *есхатолошко* виђење и схватање није порицање историје, него пре осмишљење и преображење историје, заквашење историје метаисторијом, тј. есхатологијом. То је својеврсни *суд* над историјом, али истовремено и *сијасавање* историје од зла и греха, од смртнога и трулежнога у њој; то је она еванђелска истина да „зрно пшенично паднувши на земљу треба да умре“, али не зато да би пропало, него да „многи род донесе“ (Јн. 12, 24-25).

Ово ће српском читаоцу бити схватљивије ако потсетимо да је управо такво тумачење наше људске историје и географије дао наш народни хри-

шћански, православни геније када је Косовско определење Светог кнеза Лазара назвао *определењем за Царство Небеско*. Потсетимо се шта каже српска народна песма из Косовског циклуса:

„Полетео соко тица сива
од светиње до Јерусалима“.

Даље се у песми каже да је то уствари био пророк Илија (представник Божијих Пророка и Апостола), а Јерусалим је уствари Богородица (символ небеске Цркве), тако да се у пресудном моменту наше историје Косовским Мученицима јавља Царство Небеско. Дакле, не толико „садашњи Јерусалим“ из Палестине, колико онај „Горњи Јерусалим, који је слободан и мати је свима нама“ (Гал. 4, 22; ср. Јевр. 12, 22), тај Вишњи Јерусалим јесте онај који позива Лазара и Косовске Србе да се у историји понесу и определе есхатолошки. Оваква традиција виђења и тумачења историје и географије, изнета у овој српској народној песми, није код Срба дошла само од Светог Саве (који се монаштвом определио за Царство Небеско, али тиме није мање учинио у историји и географији свога народа и земље, а додајмо и то да је особито волео Свету Земљу и „Божији жељени град Јерусалим“, па их је двапут поклонички посетио), него је то била библијска, јудеохришћанска традиција живо присутна у Српском народу и његовом историософском и духовном схватању људског живота и судбине на Земљи.

Треба, дакле, још једном јасно рећи и нагласити да есхатолошко виђење и тумачење библијске историје и географије, тј. Свете Земље и њене свештене историје као символа целе Земље и нашег јединственог *хроноџоја* (тј. географско-историјског средишта наше цивилизације, или „пупка земље“, како рече Пророк), не значи порицање историје и географије Свете Земље Израелове = Палестине, и преко ње и наше Планете Земље. Управо је обрнуто.

Да укратко резимирамо: по среди је истински библијско *џијолошко* (= мистагошко, исихастичко, *лиџуријско*) схватање и виђење света, историје људске и земаљске, виђене и сагледаване увек у преображајној светлости Царства Небеског. Управо онакво виђење какво је први видео праотац Јаков и зато добио име *Израел* (= *бојовидац*): „Лествица која спаја Небо и Земљу“ (1 Мојс. 28, 12-18; Јован 1, 14 и 49-51). То је виђење и схватање Земље и историје рода Адамовог на њој у светлости *џрисусџва* (*џијовџа*) Господњег на тој Земљи и у Историји. Ту подразумевамо и прву Парусију Христову у Палестини и ону есхатолошку Парусију Царства Небеског, како то исто али новозаветно потпуније говори и посведочује сам Христос (1 Мојс. 28, 12-18; Јован 1, 14 и 49-52). Исту ову тему опширније развија велики Јеврејин и велики Хришћанин Павле из Тарса, и то баш у посланици упућеној Јеврејима (глава 7-9 и 11-13), где на есхатолошки начин тумачи целокупну свештену историју и свештену географију старог и новог Израела. За Апостолом Павлом ово виђење и схватање излаже, и у животном-литургијској пракси показује, сва светоотачка теолошка мисао, егзегеза, химнографија, историософија и пре свих и свега сама Литургија Православне Цркве.

Укратко речено, ако спојимо највећег јеврејског Пророка Исаију и највећег хришћанског Апостола Јована и уједно повежемо њихово изворно библијско, профетско виђење Свете Земље и њене историје, као символа целокупне Земље и Историје рода људског, онда ће то бити она јединствена библијска, старозаветно-новозаветна визија, порука и благовест: о христоцентричном *покрећу* и *подвићу* преображаја овог Неба и ове Земље у Ново небо и Нову земљу (Исаија 65, 17; Откровење 21, 1-3), што је уствари једна и јединствена свесаборна *Скинија* (= Дом = Црква) Бога са људима и људи са Богом. Небо на Земљи и Земља на Небу.

Света Земља Израел и Свети Град Јерусалим припадају свему Човечанству, и у Земаљском и у Небеском царству.

S u m m a r y

Dr. Athanasye Yevtich

THE HOLY LAND History and Eschatology

The Author by strongly indicating the historical rootedness of the Bible in the God-given *Land* calls our attention to the eschatological dimension of the possibility given to the meek — to inherit the Heavenly Earth, the Holy Jerusalem.

He is connecting also the turning point of Serbia's history (Battle of Kosovo) with the decisive message sent by the Holy Virgin from Jerusalem — through St. Elias — to the Ruler of Serbia — prince Lazarus of Kosovo.

The function of the Christian Liturgy is to transplant the *Holy Land* — *in Spiritu Sancto* — all over the Earth.

The Holy Land of Israel and the Holy City of Jerusalem belong to the whole of mankind — because of their future in the Heavenly Kingdom.